

TİMUR VE HAKİMİYETİN SEMBOLÜ*

Beatrice Forbes MANZ
Çev.: Musa Şamil YÜKSEL

Büyük göçebe fatihi Timur, önceki Moğol İmparatorluğu'nun tamamını fethetmeye teşebbüs etti ve hemen hemen de başarılı oldu. Kurduğu hanedan nisbeten kısa süreli olmasına rağmen o, Orta Asya ve Orta Doğu Türk-Moğol geleneği içerisinde ünlü bir şahsiyet ve Timurlu hanedanını Cengiz Han'ın kine bağlayan, özenle hazırlanmış bir efsaneye konu oldu¹.

Timur'un halefleri tarafından düzenlenen, hanedana ait iddialar XIX. yüzyıla kadar canlı ve o geleneğin içerisindekilerle alâkalı olarak devam etti. Timur efsanesi, nihâf şeklini onun ölümünden sonra aldı fakat esasları, Timur'un bir hükümdar olarak meşruiyetini ve şahsiyetini kendisinin düzenlemesine dayanıyordu.

Timur'un bir hanedan ve efsane kurucusu olarak başarıları oldukça etkileyicidir. Çünkü o, bağlı bulunduğu iki gelenek olan Türk-Moğol ve İslam geleneklerinin içerisindeki şiddetli sınırlamalar altında çalışmıştır. Timur'un, içerisinde yetiştiği Moğol İmparatorluğu geleneğine göre yalnızca Cengiz Han'ın soyundan birisi han ünvanı alabilir ve hükümdarlığa göz dikebilirdi. İslam dünyasına gelince, Sultan ünvanı bir bölgedeki en yüksek nizamı temsil etmekte ve bundan dolayı da bu ünvan Timur'un kendisinden ziyâde meşru hükümdara yani Cengiz Han soyundan bir Han'a ait idi. Türk-Moğol ve İslamî geleneklerin ikisi de Timur'un hakim olduğu bölgelerde – hakimiyetinin ortaya çıktığı yer olan Maverâünnehr ile fethettiği ve kendisine bağladığı yerlerde- geniş ölçüde kabul görmekteydi.

Timur'un fethettiği toprakların tamamı şeklen de olsa hem İslamî hem de Türkler yada Moğollar tarafından idare edilen bölgeler içerisinde idi. Hatta Moğol geleneği dışında kalan Türk hükümdarlar bile onun bâzı yönlerini kabul etmişlerdi. Türkmen soyundan olan Kara Koyunlu hanedanı da Cengizli geleneği benimsemiş idi². Ayrıca Memluk Sultanlığı'nda da, derecesi tartışma konusu olmakla birlikte, biraz Moğol etkisi vardı³. Muazzam gücüne ve idaresinin otokratikliğine rağmen Timur, onların

* Beatrice Forbes Manz, "Tamerlane and the Symbolism of Sovereignty", *Iranian Studies*, XXI-1988, s.105-122

¹ Bazı yazarlar, Timulular ile ilgili, şecereye ait efsanenin olgunlaşmış halini incelemişlerdir: Mesela bkz. Mono Elji "Amir Timur Kuragan-Timurke no keifu to Timur no tachiba", *Toyosho-Kenkyu*, Cilt 34.4, s. 591-615, İngilizce özet s. 4-5; ve son zamanlarda, John E. Woods, "Timur's Geneoloji", yayınlanmamış çalışma.

² John E. Woods, *The Aqquyunlu, Clan, Confederation, Empire*, Minneapolis 1976, s. 4-5.

³ D. Ayalon, "The Great Yasa of Chingiz Khan. A Reexamination", *Studia Islamica*, Cilt 33, 34,

hıstlamalarına titizlikle bağlı kaldı. Kendisi için yalnız, basit bir ünvan olan Emir'i (beg), *bozorg* yada *kelân* (büyük) sıfatları ile süsleyerek kullandı. Timur'un resmî ünvanının bir parçası olmasalar da Kagan ve Sultan tabirleri bazen kendisi için kullanılmıştır⁴. Hatta o, yargı yetkisi ve geleneğinin dışındakilere de resmî taleplerinin önemliliğini göstermede oldukça anlayışlı idi⁵. Bununla beraber Timur, kendisini yalnızca bir kumandan olarak görmediği gibi konumunu da sadece bu şartlar ile ifade etmiyordu. Bunun yerine o ve tarihçileri, onun fetih ve hakimiyet kariyerini haklı göstermek için birtakım efsaneler geliştirdiler. Böylece Timur Moğol İmparatorluğu surları içerisinde, yani Çağatay Ulusu'nun merkezi ve Cengiz Han'ın ikinci oğlu Çağaday⁶'a miras kalan toprakların bir parçası olan Maverâünnehr'de iktidara geldi.

Timur iktidarını haklı gösterebilmek için kendisine Çağatay hanedanının yeniden kurucusu ve koruyucusu süsü verdi ve kendisinden önce Çağatay Ulusu'nu kontrol altında tutan kabile şefleri de dahil olmak üzere, diğer birçoğunun yaptığı gibi Cengiz soyundan kukla bir han atadı. Bu Çağataylı meşrulaştırması, Timur'un ordusu ve laresini oluşturan Türk-Moğol göçebeleri açısından makul ve faydalı olmasına rağmen ayatının çoğunu meşgul eden geniş çaplı fetihlerini haklı gösteremezdi. Bunun için kendisini sadece Çağatay hanedanının değil, aynı zamanda Cengiz Han tarafından kurulan fakat Cengiz sülalesi içerisindeki kargaşalar ve Cengiz soyundan olmayan ayri-meşru güçlerin yükselmesi ile bozulan dünya düzeninin de yeniden kurucusu olarak gösteren daha kapsamlı bir efsane ortaya koydu. Yalnız Timur'un bu iki şekildeki ifadesinin temel bir kusuru vardı: Bunlar Timur'un konumunu, karizmatik Cengiz hanedanının yeniden kurucusu ve koruyucusu olarak otomatikman ıçaltıyorlardı. Sonderece hırslı ve hemen hemen aynı şekilde de marifetli bir kişi olan Timur, kendisinin yeni ve geniş bir hakimiyet alanı üzerindeki gerçek konumunu ifade edebilmek için bunun ötesinde bir şeye ihtiyaç duydu ve bunu da geniş ölçüde kendi faaliyetleri üzerine kurulan, kariyeri ile şahsiyetini geleneksel göçebe fatihler ve anedan kurucuları kalıbı içerisinde gösteren şahsî bir efsane yaratarak başardı. Bu efsaneye göre Timur, yalnızca Cengiz han düzeninin yeniden kurucusu değil, ayrıca bundan geri kalmayan ikinci bir Cengiz Han idi.

36, 38(1971, 1972, 1973).

Mesela bkz. Gıyaseddin Ali Yezdî, çev. A. A. Semenov, *Giasaddin Ali, Dnevnik pokhoda Timura v Indiu*, Moscow 1958, s. 21(bundan sonra *Ruznâme*).

W. J. Fischel, *Ibn Khaldun and Tamerlane*, Berkeley 1952, s. 37; Sultaniyeli Jean, "Mémoires sur Tamerlan et sa cour par un Dominicain en 1403", ed. H. Moranvillé, *Bibliothèque de l'École des Chartes*, Cilt 55 (1894), s. 444-445.

Halkı Türkçe konuşan Çağatay Ulus'u için Moğolca isim Çağaday'ın Türkçe telefuzunu kullandım.

KAYNAKLAR

Sağladığı bilginin miktarı ve şekli açısından oldukça çeşitli olup ulaşabildiğimiz kayıtlara ve huzuruna kabul ettiği kişilere göre Timur, çeşitli iddialarını farklı yollar ile ifade etmiştir. Timur'un metodlarını anlayabilmek için anakaynakların, kısa olarak bir daha gözden geçirilmesi gereklidir. Bu çalışmada kendimi, daha sonraki Timurlu tarihçilerin hanedana ait efsaneyi özenle işlemelerinden kaçınmak için, gerçekten Timur hayatta iken yazılan çalışmalar ile sınırladım. Timur'un kariyeri üzerine olan kaynakların en meşhurları resmî hanedan tarihleridir. Fakat Timur hayatta iken yazılanlardan sadece birkaç tanesi günümüze ulaşmıştır. Biz yalnızca Nizameddin Şamî'nin 1404 yılında Timur için yazdığı *Zafernâme* ile giriş ve III. bölümleri büyük ihtimalle Timur'un ölümünden önce yazılmış olan Gıyaseddin Ali Yezdî'nin *Ruznâme-i Gazavât-ı Hindistan*'ına sahibiz⁷. Bu tarihçiler, Timur ile şahsen tanışık olmalarına rağmen İran tarih yazıcılığının geleneklerine sıkı sıkıya bağlı olup, çalışmaları da yerleşmiş İran ve İslam geleneklerine ters düşen fikirleri nadiren yansıtmaktadır. Bunlar Timur'un şahsiyeti ve şahsî iddialarının sabit bir görüntüsünden başka bir şey vermezler. Sadece, kabul edilen modele uydurmak için çarpıtılmış malzemeler olan tarihler değil, Timur'un kendisi bile bu tarihlere bilgi sağlarken, hayatının ilk yıllarına ait olayları açık bir şekilde sansür etmiştir⁸.

Timur'un iddiaları üzerine olan diğer bir önemli kaynak da kendisinin resmî yazışmaları, özellikle de üzerine gitmeye niyetlendiği hükümdarlara yazdığı mektuplarıdır⁹. Burada Timur, doğrudan bir muhataba hitap ettiğinden ve yayılmacı iddialarını haklı gösterme niyetinde olduğundan, amaçlarının ve durumunun daha sade bir açıklamasını yapmış ve Moğol tarihinin kabul görmüş olan İran anlatımının daha da ötesine gitmiştir. Timur'un yazışmaları, hanedan ile ilgili ideolojisinin daha samimi ve dolaysız bir ifadesini sunar, fakat bunlar da en azından bir dereceye kadar İranlı bürokratlar tarafından yazılmış ve özü ile amacı açısından da resmîdirler. Timur'un şahsiyeti ve konuşmalarının daha özel bir tasviri için, Timurlu bürokratik geleneğinin dışında ortaya çıkan ve Timur'un saltanatını haklı göstermek ya da öltümsüzleştirmek amacıyla olmayan, aksine Timur'un bir insan ve hükümdar olarak portresini bir yabancı muhataba sunmayı isteyen diğer çalışmalara dönmeleyiz. Bu yazarlar Timur'u ideal tip olarak tasvir etmeye teşebbüs etmediklerinden, İran-İslam geleneğine uygun olmayan davranış ve sözleri yazmakta serbest idiler. Son olarak burada Timur'un çevresindekilere ve sarayını ziyaret eden yabancı elçilere kendisini nasıl takdim ettiğini ortaya çıkarabiliriz. Bağımsız olarak yazılmış ve menşei açısından oldukça değişik olan bu tip kaynaklara sahip olduğumuz için şanslıyız.

⁷ John E. Woods, "The Rise of Timurid Historiography", *Journal of Near Eastern Studies*, Cilt 46.2 (1987), s. 94-95.

⁸ Woods, "Historiography", s. 82; Şerafeddin Ali Yezdî, *Zafername*, ed. Mohammad Abbasi, (Tahran 1336/1957), Cilt I, s. 18-19 (bundan sonra ZNY). Bu, aslında bir İran tarihinden çok Türk ve bugüne kadar ulaşmamış bir tarihi ima etmektedir.

⁹ Prof. John E. Woods, "Timur's Genealogy" adlı makalesinin 25. sayfasında bu kaynağın önemini göstermiştir.

Bu kaynakların en uzun ve en detaylısı İbn Arabşah tarafından Timur'un biyografisi olarak yazılan *Acâib el-Makdûr fi Ahbâr Timur*'dur. Dımaşk'ın yerlisi olan İbn Arabşah (d.791/1392)'ı Timur, burasını 1400-1401'de fethedince Semerkand'a götürdü. Arabşah daha sonra Timur'un yakın bir taraftarı olan Allahdâd ile arkadaş oldu ve 811/1408-9 yılına kadar Maverâünnehr'de kaldı. Maverâünnehr'den ayrılarak Moğolistan'a gitti ve buradan batıya hareket ederek ilk önce Deşt-i Kıpçak'a, daha sonra da Osmanlı İmparatorluğu'na geldi. En sonunda da Dımaşk'a geri döndü¹⁰.

Arabşah'ın Timur ile şahsen tanışık olma ihtimali çok zayıf olmasına rağmen saray mensupları, akrabaları ve taraftarları ile daha samimî ve uzun süreli bir arkadaşlığı vardı. Onların Arabşah'a verdiği bilgiler, çalışmasının anakaynaklarından birisini oluşturmuştur. Bu çalışma oldukça olumsuz olsa da Timurlu hanedanı için yazılan diğer bütün tarihlerden daha özel bir Timur portresi ortaya koymaktadır.

Timur'un şahsiyeti ve sarayı üzerine olan bir diğer meşhur kaynak da İspanyol elçisi Ruy Gonzalez de Clavijo'nun 1403-1406 yıllarını kapsayan seyahatnamesidir ki bu seyahatname 1404'de Timur'un, Çin seferi arefesindeki Büyük Kurultay'ının canlı bir görüntüsünü vermektedir¹¹. Clavijo Timur'un ülkesinde 14 ay geçirmiş ve bu zaman zarfında o ve beraberindekiler, Timur'un ailesinin pek çok mensubu tarafından misafir edilip ağırlanmışlardır. Clavijo bu kimselerden Timur'un şahsiyetinin ve kariyerinin detaylarını öğrenmiştir.

Ayrıca, daha az bilinen bir kaynak da bize oldukça değerli bilgiler sağlamaktadır. 1403 yılında Sultaniye başpiskoposu Dominikli Jean, Timur ve oğlu Miranşah adına Avrupa'ya bir elçilik görevi üstlendi ve orada Avrupalı bir muhataba Timur'un hayatı ve şahsiyeti üzerine bir rapor yazdı¹². Timur'un hristiyanlara karşı olan tavrını etkilediğini iddia etmesine rağmen, Sultaniyeli Jean'ın Timur ile olan samimiyetinin derecesi açık değildir¹³. Kesin olan şey ise Jean'ın Miranşah ve taraftarları ile samimî bir ilişkisi olduğu ve onlardan da Timur hakkında bilgi edinme şansına sahip olmasıdır. O, 1398 yılında Sultaniye'ye atanmasından önce Nahcivan ve Miranşah'ın topraklarında piskopos olarak hizmet etti ve çalışmasına da Miranşah'ın samimî bir methi ile ailesi, hükümdarlığı ve sarayının bir tasvirini dahil etti¹⁴.

Walter Fischel tarafından tercüme edilen Timur'un Suriye seferi hakkındaki iki belge de bazı ek bilgiler vermektedir. Bunlardan birincisi İbn Haldun'un, Dımaşk'ın

¹⁰ F. Wüstenfeld, *Die Geschichtschreiber der Araber und ihre Werke*, Göttingen 1882, s. 216-217; İbn Arabşah, çev. J. H. Sander, *Tamerlane or Timur the Great Amir*, London 1936, s. 238, 248-57, 283-90; *Encyclopaedia of Islam*, N. E., "İbn Arabshah".

¹¹ Ruy Gonzales de Clavijo, çev. Guy Le Strange, *Narrative of the Spanish Embassy to the Court of Timur at Samarkand in the Years 1403-1406*, London 1928.

¹² Sultaniyeli Jean, s. 433-35; W. J. Fischel, "A new Latin Source on Tamerlane's Conquest of Damascus (1400-14001)", *Oriens*, Cilt 9, (1959), s. 204 (bundan sonra Mignanelli).

¹³ Sultaniyeli Jean, s. 462.

¹⁴ Sylvestre de Sacy, "Mémoire sur une correspondance inédite de Tamerlan avec Charles VI", *Memoires de l'Institut Royal de France, Académie des Inscriptions et Belles-lettres*, Cilt VI, Paris 1822, s. 506 ; Sultaniyeli Jean, s. 446.

fethinden sonra Timur ile olan görüşmesini anlatması, ikincisi ise o sırada Dımaşk'ta yaşayan İtalyan tacir Bertrando de Mignanelli'ye ait olan hatıralardır¹⁵. Bunların ikisi de Timur hakkında bölgede hakim olan hikayelerin kopyasını çıkarmışlar, fakat İbn Haldun ek olarak onun görünüşü ve konuşması hakkında da bilgi vermiştir.

Bu kaynakların sunduğu bilgilerin özel değeri Timurlu tarih yazıcılığından bağımsız olmalarından ileri gelmektedir. Bunların yazarlarının Timur ve sarayı hakkında bildikleri, İranlı tarihçilerinkinden az olduğu gibi Timurlu tarihçilerin elinde bulunan belgeler de onların hizmetinde değildi. Timur'un kariyeri, özellikle de iktidarı ele geçirincede kadar geçen süre içerisindeki, üzerine olan kayıtları da oldukça karışık ve hanedan tarihçilerine göre de daha detaysızdır. Bununla beraber, bu gözlemciler ortak bir bilgi sermayesini kullanmışlardır ama esasları ve görüşleri oldukça farklıdır: Meselâ Clavijo oldukça Timur lehine meyil gösterirken, İbn Arabşah açıkça ona düşmandır, fakat buna rağmen, ikisinin de Timur tasviri epeyce uyuşmakta ve bazı konularda da şaşırtıcı bir şekilde benzeşmektedirler.

Bu kayıtlar bizim için, başka yerde kaybolmuş yada tahrip edilmiş iki kaynağı muhafaza etmektedir. Bu kaynaklar, Timur'un kendi sözleri ile samimî taraftarlarının onun hakkında anlattıklarıdır. Üstelik bunları saray tarihçilerinin yaptığı gibi değil, sansürsüz bir şekilde kullanmışlardır. Böylece bize, Timur'un, şahsiyetini çevresindekilere, özellikle de destekleri kendisi için oldukça hayafı olan Türk-Moğol göçebelerine, nasıl takdim ettiğinin bir resmini vermektedirler. Bu resim bazen, Timurlu tarihçilerin verdiklerinden bir hayli farklılaşır ve Timur'un umumî kişiliğini oluştururken, efsane ve sembolü özel olarak kullanmasındaki önemli sezgiyi takdim eder.

TİMUR'UN HAKİMİYETİNİN MEŞRULAŞMASI

Timur'un giriştiği haklı göstermelerden ilki, aynı zamanda en makul ve resmî olanı, Çağatay Ulusu üzerinde hükümdar olmasıdır. Bu, daha sonra resmî Timurlu tarih yazıcılığında yansıtılan ve özenle hazırlanan meşrulaştırma"dır. Timur, Çağatay Ulusu üzerinde iktidarı ele geçirmesi sırasında, aslında bundan biraz da önce, adı hutbede, sikkelerde ve resmî yazışmalarda zikredilen, Cengiz soyundan kukla bir han seçmiştir. Seçtiği bu han aslında Çağatay soyundan değil de, Cengiz'in III. oğlu Ögedey'in bir torunu olmakla birlikte, saray tarihleri bu atamayı Çağatay hanedanının yeniden kurulması olarak göstermekte oldukça hassas idiler¹⁶. Ayrıca Timur, Cengiz soyundan bir eş alarak *Güregen* (güvey) ünvanını almıştı. Timur bu ünvana, onu paralarda ve resmî yazışmalarda isminden sonra kullanarak ve birçok oğlu ile torununu Cengiz soyundan gelinler ile evlendirip onların da bu ünvanı kullanmalarını sağlamak suretiyle,

¹⁵ Yukarıya bkz.: Fischel, *İbn Khaldun and Tamerlane*; Fischel, "A New Latin Sources".

¹⁶ Nizameddin Şamî, *Histoire des conquêtes de Tamerlan intitulée Zafarnâme, par Nizâmuddîn Şâmî*, ed. Felix Tauer, Prague, Cilt I, 1937; Cilt II, 1956 (bundan sonra ZNS), Cilt I, s. 58; Woods, "Geneology", s. 28-29. Gıyaseddin Ali Yezdî onun sadece Cengizli olduğunu zikreder, *Ruzname*, s.68-69.

gereken önemi vermiştir¹⁷.

Timur ayrıca Çağatay hanedanı ile arasında, kendi ataları vasıtasıyla özel bir bağın olduğunu öne sürüyordu. Yani, Cengiz Han, Timur'un atası Karaçar Barlas'ı bir grup asker ile birlikte Çağatay'ın emrine vermişti. Timur'un emri ile yazılan Nizameddin Şamî'nin *Zafername*'si şunu ifade etmektedir: Karaçar, Çağatay'ın baş danışmanı, ayrıca idarî ve askerî işlerle görevlendirilmiş bir kimse idi ve Timur da bu düzenlemeyi Cengiz soyundan bir Han'a danışman olarak yeniden kurdu¹⁸. Aslında Timur, Cengiz soyu ile bir akrabalık bağı kurma iddiasında da bulunabilirdi. Çünkü VIII. kuşaktan atası olan Tumbine Han, Cengiz Han'ın da atası idi. Ama bu bağın Timur'un hayatı boyunca, ne meşruluk iddiasında bir anatema ne de karizmasında herhangi bir öge olduğu görülür. Timur, daha sonraki hayatında, aristokrat Moğol atalarının ardından birkaç mirza adı zikrederken, Şamî, *Zafername*'sinde bundan hiç bahsetmemekte, Timur hayatta iken yazılmış olan diğer tarihler ise buna yalnızca dolaylı atıfta bulunmaktadır¹⁹.

Timur'un hakimiyetini meşru kılan şey, onun Cengiz soyu ile olan ırkî bağlantısı değil, bölgede meşruluğunu muhafaza eden Cengiz hanedanının koruyucusu durumunda olmasıdır. Şamî, Çağatay'ı önce Cengiz Han tarafından özellikle kayırılan oğul olarak, sonra Moğol yasası ve töresi hakkındaki bilgisi ile ünlü bir hükümdar olarak tanıtır. Devlet işleri ile görevlendirilmiş olan Timur'un atası Karaçar da özellikle yasanın muhafazasından sorumlu idi²⁰. bundan dolayı Timur iktidarı elde ederken, atasına miras kalan bu özel konumu da ele geçirdiği gibi, Çağatay Ulusu'nu da doğru-düzgün olan aslı durumuna geri getiriyordu. Timur'un iddia edebileceği hususî meşrulaştırma, onun Karaçar soyundan gelmesi ve Cengiz sülalesi ile evlilik bağı kurmasından ileri geliyordu.

Bu ideoloji saray kaynaklarında tam olarak ifade edilirken, dışarıda yazılan kaynaklarda da yankılanmaktadır. Mesela Cengiz soyundan hanımlar ile olan evlilikleri Mignanelli²¹, İbn Arabşah²² ve Sultaniyeli Jean²³ tarafından kaydedilmiştir.

FETİH İDEOLOJİSİ

Timur'un resmen meşru hale gelmesi Çağatay Ulusu'nun tarihi üzerine dayanırsa da, hedefleri Çağatay Ulusu sınırlarını aşmakta idi. Timur fetihlerini haklı gösterebilmek için daha geniş bir hakimiyet ideolojisi oluşturma ihtiyacı hissetti. Bu

¹⁷ S. Lane-Poole, *The Coinage of Bulhara in the British Museum*, London 1882, s. xxviii-xxix; Sultaniyeli Jean, s. 444; ZNY Cilt I, s. 180; ZNS Cilt II, s. 40; *Mu'izz el-ensâb fi şeceret el-ensâb*, Paris, Bibliothèque Nationale, ancien fonds # 67, s. 100b, 122b, 132b. Bununla birlikte, sadece Miranşah bu ünvanı kullanmış gibi görünüyor (bkz. Woods, "Geneology". S. 30).

¹⁸ ZNS, Cilt I, s. 10, 58

¹⁹ Mono Eiji, "Amir Timur", s. 4, 112; Clavijo, s. 210.

²⁰ ZNS, I, s. 10, 12-14, 58.

²¹ Mignanelli, s. 18.

²² İbn Arabşah, s. 18.

²³ Sultaniyeli Jean, s. 443, 446.

amaçla, fetihlerini, İslam'ı koruyup-yayan ve sadece Çağataylı değil Cengizli dünya düzenini de yeniden kurma teşebbüsü olarak açıklayıp, miras olarak aldığı iki geleneği de –Türk-Moğol ve İslam- kullandı. Timur'un fetihlerini meşru kılmak için sık sık başvurduğu şey düzenin yeniden sağlanmasına ve muhafazasına olan ihtiyaç idi. Bunu hem hanedan tarihleri hem de yabancı hükümdarlara gönderdiği mektuplar güçlü bir şekilde vurgulamakta ve Timur saldırmayı düşündüğü liderlere genellikle sonradan türeyen, bazen de eşkiya damgası vurmaktaydı²⁴.

Timur, seferlerinin çoğuna, dinî düzenin iyiliği için teşebbüs etmiştir ve Şamî'nin *Zafernâme*'sinde şeriatın hemen hemen her zikredilişinin Timur'un fetihlerini haklı göstermek için olduğu görülmektedir. Gürcistan krallarına, Mazenderan'daki şii Amul seyidlerine ve Hindistan yolu üzerindeki gayri-müslim nüfusa karşı olan seferlere görünüşte şeriatı korumak için girilmişdir; hatta Şamî, Timur'un Osmanlılara karşı olan seferini açıklarken de dinin desteğini almak için dua etmiştir²⁵.

Orta Doğu'daki seferlerine başlamadan önce Timur, Müslüman din adamlarının dualarını almaya özen göstermiştir. 781-82/1379-81 yılında Tayabâd'ın nüfuzlu şeyhlerini ve Horasan'daki Türbet-i Şeyh-i Cam'ı, Herat'taki Kert hanedanı üzerine yapmak üzere olduğu saldırıya cevaz vermeleri için ziyaret etti²⁶. Timur'un gerçekten Zeyneddin Tayabâdî'nin cevazını alıp almadığı konusunda bazı şüpheler bulunmaktadır (Aubin'deki alıntıya bkz.) fakat onun bu niyeti hakkında hiç şüphe yoktur. Orta Doğu'daki hükümdarları itaate davet etmek için de kendisine bağlı olan kukla hanı bir İslam Sultanı -*Padişah-ı İslam*- olarak şekillendirdi²⁷.

Timur'un koruduğunu iddia ettiği diğer bir dünya düzeni de Cengizli olandır. Birçok kez başvurduğu bu fikir, tarihin yeniden yazılma sürecinde açıktır. Onun Cengizli gerekçesi, diplomatik yazışmalarında açıkça ifade olunmakla birlikte, saltanatının resmî tarihlerinde de yankılar bulmaktadır. John Woods, *Timur's Geneology* adlı yayınlanmamış çalışmasında, seferlerini meşru göstermek için Timur'un Cengizli tarihini nasıl kullandığını analiz etmektedir. Herşeyden önce Timur, Çağatay Hanlığı'nun toprak ile ilgili olan iddialarını, onun tarihi topraklarına Harezmi, İran'ı ve hatta Irak'ı da katarak epeyce genişletti²⁸. Oldukça cömert olmasına rağmen bu pay, Timur'un hürsünün sınırını ifade etmek için yeterli değildi. Bundan dolayı o, görevinin Ögedey hanedanından çalınan hakları yeniden yerli yerine koymak olduğunu ifade

²⁴ ZNS, I, s. 175-176; Abd al-Husayn Neva'i, *Asnâd ve mukâtebât-i târihi-yi Irân*, Tehran, 2536/1977, s. 20 (Muzafferli Şah Yahya'ya), s. 69-70 (Delhi'den Pir Muhammed b. Ömer Şeyh'e fetih-name), s. 109 (Yıldırım Bayezid'e üçüncü mektup).

²⁵ ZNS, I, s. 128, 198, 247, 279, 285-86.

²⁶ F. Tauer, *Cinq opuscules de Hâfiz-i Abrû concernant l'histoire de l'Iran au temps de Tamerlan*, Prague 1959, metin, s. 61-62; J. Aubin, "Le khanat de Cagatai et le Khorasan", *Turcica*, Cilt 8#2, s. 52-53

²⁷ Neva'i, s. 54-55 (Seyyid Ali Kiya'ya); Woods, "Geneology", s. 35. Ayrıca bkz. *Ruznâme*, s. 68-69, ki burada yazar Şah Mahmud Han'ı hem İslamî hem de Cengizli düzenin temsilcisi olarak gösteriyor.

²⁸ Neva'i, s. 76-77 (Berkuk'a); ZNS, I, s. 10; Woods, "Geneology", s. 32.

ederek, Çağataylı iddialarının ötesine, yani Cengiz Han tarafından kurulan dünya düzeninin restorasyonuna, gitti.

Timur'un kukla han için ilk önce Ögedey sülalesinden birisini aday olarak seçmesi, politikasının bir parçası olarak telakki edilebilir. Bu durumda onun evrensel iddiaları Çağatay Ulusu üzerindeki iktidarın yerini alıyor, hatta zannettiğinden de önce geliyordu. Bununla birlikte bu seçimi çevreleyen şartlar hakkında hiçbir şey bilmiyoruz ve büyük ihtimalle de bu, uygun bir Çağataylı adayın yokluğundan kaynaklanıyordu. Timur, en azından resmî kaynaklarında, onlar adına yönetip-fethettiği bu kukla hanların Ögedey soyundan geldiğini vurgulamadı²⁹.

Daha sonraki diplomatik yazışmalarında Timur, bu temayı açık bir şekilde geliştirdi. O, Cengiz Han'ın oğullarından veliahd ilan edilmiş olan halefi Ögedey ile en küçük oğlu Tuluy'un oğulları arasında olan ve 1251'de Möngke'nin Büyük Hanlığı ele geçirmesi, Tuluy hanedanının da İran ve Çin üzerindeki hakimiyeti ile sonuçlanan mücadeleyi hatırlattı ve Tuluy hanedanının tahtı ele geçirmesini illegal ve Cengiz'in kurduğu dünya düzeninin feshi olarak arz ederek Ögedey hanedanının davasını destekledi. Timur Ögedey tarafını tutarak, Möngke'nin tahta çıkışının haklı ve Cengiz Han'ın vasiyeti ile tasdik edilmiş olduğunu savunan İlhanlı tarihçileri Cüveynî ve Reşidüddin tarafından kurulan İran tarih geleneği ile çatıştı³⁰. Timur Moğol İmparatorluğu içerisinde Ögedeyli ve Çağataylı davasını desteklerken bile kendisini Tuluy iddialarını kullanmaktan yoksun bırakmayı da gereksiz görüyordu. Böylece Timur İran'a yaptığı seferin bir sebebi olarak şu gerçeği zikrediyordu: İlhanlı soyu kurumuş ve sonradan türeme hanedanlar ile yer değiştirmişti³¹. Ayrıca Timur kendisini doğrudan İlhanlı sülalesi ile birleştirerek gerçekten çok ileri gitmiş; Bayezid'e gönderdiği mektuplardan birinde de kendisini gerçek bir İlhanlı olarak tanıtmıştır³². Timur'un kendini İlhanlı sülalesine bağlamak isteğinin bir diğer göstergesi de onun resmî doğum tarihidir: 1336 olarak belirlenen ve nadiren dile getirilen bu tarih daima, Hülagü soyundan gelen son İlhan Ebu Said'in ölüm tarihi ile özdeşleştirilir³³. Bundan

²⁹ Şamî için benim yukarıdaki görüşüme bkz.; mektuplaşmada Berkuk'a (Neva'i, s. 77) ve Bâyezid'e 799/1393-4' de (Woods, "Genealogy", s. 36-7, 40) gönderilen mektuplara bkz.

³⁰ Woods, "Genealogy", s. 36-42; Neva'i, s. 75-77 (Berkuk'a); Peter Jackson, "The Dissolution of the Mongol Empire", *Central Asiatic Journal*, Cilt 22#3-4, s. 188-91, 204-8.

³¹ Neva'i, s. 109 (Bayezid'e); Woods, "Genealogy", s. 37.

³² Neva'i, s. 99. Bu, elbette daha geniş bir anlama sahip olabilir "tâbi han" gibi. Bu, John Woods'un deneme niteliğinde ileri sürdüğü yorumudur ("Genealogy", s. 42).

³³ Ben, bir çok Timurlu tarihinde Timur'a atfedilen, Ebu Said'in ölüm tarihi ile çakıştırıp, böylece Timur ve hanedanını İlhanlılar'ın halefi yapmak için seçilen, 736/1335-6 doğum tarihinin kesinlikle uydurma olduğunu tahmin ediyorum. Timur hayatta iken yazılan kaynakların hemen hemen hiç biri bu tarihi zikretmez. Timur'un emri ile yazılan iki kaynak olan, onun Hindistan seferini anlatan Gıyaseddin Ali Yezdî'nin kayıtları ve Nizameddin Şamî'nin *Zafername*'si de Timur'un doğumu için tarih vermezler. Timur'un sarayından toplanmış bilgilere dayanan diğer daha az resmî kayıtlar, onun yaşı hakkında çeşitli tahminlerde bulunurlar. İbn Arabşah, Timur'un öldüğü zaman neredeyse 80 yaşında olduğunu yazar, bu da onun doğum tarihini 720/1320'lerin son yılları olarak belirler (İbn Arabşah, s. 295). Sultaniyeli Jean 1403 yılında

dolayı Timur, fetihlerini meşru gösterirken, Çağataylı hanedanı üzerindeki iddialarını meşru gösterirken olduğundan daha tutarsız bir ideoloji ortaya koydu. Kendisini sırasıyla Ögedey, Çağatay ve Tuluy hanedanlarının nüfuzu ile özdeşleştirmede ve sayısız-meşhur tarihlerde kayıtlı tarihî gerçekleri aşmada serbest hissetti. Bununla beraber Timur'un konumu basit bir mantık ve uyuma sahipti ve yeniden düzenlemeye çalıştığı şey, tasvir ettiği şekildeki aslı Cengizli dünya düzeni idi. Bu, Moğol imparatorluğu içerisinde Ögedey ve Çağatay'ın torunlarının 1251 yılında Büyük Hanlığın yanında İran ve Çin Hanlıklarını da ele geçiren Tuluy'un torunlarına göre iktidardan daha fazla pay almalarını sağladı. Dünyanın genel durumu içerisinde bu, Cengizli iktidarının, daha önce var olduğu yerde yeniden kurulması ve Tuluylu İlhanelilerin de dahil olduğu herhangi bir Cengizli hanedanın nüfuzu ile bir özdeşleşme anlamına geliyordu.

Timur kabul ettiği iki büyük dünya düzeni olan İslam ve Cengiz düzenlerini destekleyerek kendi kendine sınırsız bir yayılma alanı oluşturuyordu. Cengizli iddialarını İran, Moğolistan, stepler ve hatta Çin'de yürürlüğe koyarken Orta Doğu'nun bir ucundan diğer ucuna, Hindistan ve Gürcistan içlerine kadar olan seferlerini haklı göstermek için İslamı koruma ve yaymayı bir görev olarak ilan etti. O, İslamî şeriat, Yasa ve Cengiz'in vasiyetinin koruyucusu idi. Onun seferleri suçluları -ki bu suçlular eşkıyalar, kafirler ve şeriatın dönenler idi- ve aslen Moğol olan yerlerdeki sonradan türeyen hanedanları cezalandırmak için düzenlenmişti.

HANEDAN KURUCUSU OLARAK TİMUR

Timur iki büyük dünya düzeninin yeniden kurucusu olarak istediği her yere sefer düzenleyebiliyordu ama yine de kendisi ikinci planda kalmakta idi. Ne İslam ne de Cengizli ideolojisi, Timur'a, kendisini hükümdar olarak gösterebilme veyahut çocukları için bağımsız bir hanedan olarak yönetebilme hakkı iddiasında bulunma imkanı vermiyordu. Timur'un, kendisi ve ailesi için, onu Cengiz hanedanını yeniden kuran kişi olmaktan çok, kendi erdemleriyle iktidar iddiasında bulunup onu kullanabilen yeni bir hanedan kurucusu haline getirecek daha fazla itibar ve karizmaya ihtiyacı vardı.

Timur bunu, kendisini diğer göçebe fatihler ve hanedan kurucuları, özellikle de Cengiz Han, görüntüsünde tasvir eden şahsî bir efsane yaratarak başardı. Timur görkem ve sınırsız bir güç için olan iddialarını, kişisel niyetlerinde, geçmişinin ilk dönemlerine ait kayıtlarında ve saray protokolünün gelişmesinde resmî sınırlamalara kulak

benzer bir tahmin de bulunarak Timur'un bu tarihte yaklaşık 75 yaşında olduğunu yazar; İtalyan tüccar Mignanelli de 1416'daki kaydında Timur'un 1400-1401 yılında Şam'ı kuşattığı sırada 74 yaşında olduğunu ifade eder (Sultaniyeli Jean, s. 463, Mignanelli, s. 227). Timur'un çağdaşı olan ve daha sonra onun için kaydedilen doğum tarihi ile uyumlu bir yaş belirten yazarlardan birisi de İbn Haldun'dur. İbn Haldun, yazdığı tarihte (1401) Timur'un yaşının 60 ile 70 arasında olduğunu yargısına varır ki gene burada da kesin bir doğum tarihi verilmemektedir (Fischel, İbn Khaldun, s. 47). 1336 doğum tarihinin, Timur hayatta iken bilinen bir zikri Şeyh Ahmed Yesevi türbesinin, 1390'ların sonunda yazılan bir vakıfnamesinde görülmektedir. Bu vakıfnamedeki metinle aynı el yazısı ile yazılmış bir kenar notunda Timur'un doğum tarihi, Ebu Said'in ölüm yılı olan 1336 olarak belirtilmiştir (John Woods ile mülakat, Kasım 1986).

asmayarak, açıkça ifade edebildi. Bu girişiminde de başarılı oldu; fakat hükümdarlığı boyunca yazılan saray tarihleri onun için sadece temkinli iddialarda bulunurken, sonraki İslam tarihleri ona büyük dünya fatihleri arasında, hemen Cengiz Han'dan sonra yer verirler³⁴. Timur'un bir dünya fatihi ve hanedan kurucusu olarak konumu, XVII ve XIX. yüzyıllarda bile onun karizmasından faydalanma çabaları ile de ispatlamıştır. XVII. yüzyıl fatihi Nadir Şah, kariyerini açıkça Timur'un kını örnek olarak şekillendirmiştir³⁵. XVIII. yüzyıldan XIX. yüzyıla geçerken kurulan Hokand Hanlığı da kendisini düzenlenmiş bir şecere ile Timur hanedanına bağlamıştır³⁶.

Timur'un, şahsi önemini arttırmak için kullandığı sembol büyük ölçüde Türk-Moğol geleneğinden gelmekte ve İranlı müellifleri tarafından teşvik edilen, hanedana ait İslamî meşrulaştırma ile de kolay olmayan bir şekilde uyuşmakta idi. Bundan dolayı, onun ifadesini bulabilmek için, onların eserlerinin ötesine yani dışarıdan gözlem yapıp, Timur ve haleflerinin kendilerine neler söylediğini kaydedenlerin eserlerine bakmalıyız. Bunlar Timur'un gençliği ve şahsi iddiaları hakkında itinalı saray kayıtlarındakiilerden çok farklı bir tablo ortaya koymaktadırlar. Timur'un resmî meşruiyetini karakterize eden düzen ve yasalık üzerindeki vurgu, burada yerini sıradan sınırların ve geleneklerin dışındaki karizmatik bir kişilik imajına bırakmaktadır. Timur çevresindekilere karşı, eşkıyalık olan ilk kariyeri ve şahsi güçleri hakkında sessiz kalmamakta, aksine her ikisini de övmekteydi.

Göçebe hanedan kurucularının ortak bir özelliği onların zorlu gençlik hayatları idi. Onlar asil bir soydan gelmekteydiler fakat az bir mülk ve güç ile düşük bir konuma sahiptiler. Çoğu, en azından gençlik yıllarının bir bölümünü sürgünde, genellikle de küçük çeteleri ile hayvan çalarak geçiyorlardı. Cengiz Han'ın yetim olarak geçen çocukluğu İslam ve Türk-Moğol dünyasında çok iyi bilinmekteydi. Timur çevresindekilere hayatının ilk yıllarındaki sadeliği belirtti ve onlardan —eğer bunları uydurmuş ise— kariyerindeki hayvan hırsızlığını yada ilk yıllarındaki başarısızlıklarını saklamadı ama asil bir sülaleden geldiğini vurgulamayı da ihmal etmedi.

Timurlu saray tarihçileri Timur'un hayatının ilk yıllarını zikretmez ve onun kariyerinin anlatımına da kabilesinin idaresini ele geçirme teşebbüsleri ve Maveraünnehr'in tanınmış idarecileri ile işbirliğine gitmesi ile, yani ilk olarak Doğu Çağataylı Han'ı, daha sonra da Çağatay Ulusu üzerinde iktidar iddiasında bulunan Emir Hüseyin Karaunas ile, başlarlar. Daha sonraki olaylar hakkında muğlak olan dışkaynaklar ise Timur'un ataları ve gençliği üzerinde daha kesindirler. Bu kaynakların farklı kökenleri göz önünde tutulduğunda, kayıtlarında oldukça tutarlı oldukları görülür. Bunlar, babasının iyi bir sülaleden geldiğini kaydederken Çağatay hanedanına yakın

³⁴ Mesela bkz. Cornell H. Fleischer, *Bureaucrat and Intellectual in the Ottoman Empire*, Princeton 1986, s. 280.

³⁵ L. Lockhart, *Nadir Shah*, Londn 1938, s. 1.

³⁶ V.P. Nalivkin, *Histoire du khanat de Khokand*, çev. A. Dozon, Paris 1889, s. 62-95; Molla Niyaz Muhammed b. Aşur Muhammed Hokandî, *Târih-i Şahrühî*, ed. N.N. Pantusov, Kazan 1885, s. 15-19.

olan Clavijo da onun az bir mülkü ve taraftarı olduğunu söylemektedir³⁷. Daha sonra, İslamî gelenek içerisinde yazan İbn Arabşah'ın bu hikayeyi ele alması fakat onun, sultanın sarayında bir beg olduğu -burada açıkça Emir Hüseyin ifade edilmektedir- alternatifini sunması oldukça ilginçtir³⁸. Timur'un anne tarafından olan soyu hakkındaki hikayelerin daha tutarsız olduğu ve bunun farklı amaçlar için kullanıldığı görülmektedir. Timur İbn Haldun'a, annesinin soyunun İranlı kahraman Menuçehr'den geldiğini söylemiş, İbn Arabşah onun Cengiz Han soyundan geldiğini öne sürmüştü, daha sonraki bir Timurlu şeceresi ise onun soyunu sadece, toprakları Barlas'ın komşu olan Yasauri kabilesine bağlamıştır³⁹.

Bu kayıtlar Timur'un ilk yıllarını koyun, inek, at çalarak ve küçük çetesi ile yağmalara katılarak geçirdiği üzerinde mutabıktırlar⁴⁰. Sistan'da aldığı ve total olmasına sebep olan yarası da meşgul olduğu bu işler ile alakalı idi. Hanedan tarihleri Timur'un bu mücadeleye, bağlı bulunduğu Emir Hüseyin ile beraber politik sebepler ile girdiğini söylerken, dış kaynakların çoğu, aksine onun yalnız olduğunu ve bu tarihte Emir Hüseyin ile muhalefet içerisinde bulunduğunu iddia ederler⁴¹. Bu dönemin ayrıntılı bir dökümantasyonu yapıldığında, Timur'un gerçekle uyuşmayan şahsî tasvirinin, resmî olmayan tarihlere yansımalarının oldukça büyük bir ihtimal olduğu görülmür.

Timur'un hayatının ilk yıllarına ait bu gibi hikayeleri örtbas etmekten öte, onları başarılarının sınırlarını abartmak için kullandığı açıktır. Sultaniyeli Jean onun, ilk yıllarındaki fakirliğini ve kötü şartlarını özellikle vurguladığını yazarken, Timur bizzat İbn Haldun'a kendisini total eden yarayı çocukken yaptığı bir baskında aldığını söylemiştir⁴². Timur atası Karaçar Barlas için yüksek bir konum iddiasını tercih etmekle birlikte, babasının konumunu ve servetini abartmak için açıkça herhangi bir teşebbüste bulunmamıştır. Aksine, Timur'un kendisini olduğundan daha fakir ve güçsüz göstermek için uğraştığı muhtemeldir. İranlı tarihler Taragay'ın kariyerini anlatmıyor ama rastgele bilgi veriyorlar ki bu bilgiler onun kesinlikle zengin olmadığı, lakin makul bir servete ve iyi bir soya sahip olduğunu ima etmektedir. Yezdi'nin *Zafername*'si, Timur'un 1360 yılında Maveratünnehr'e dönmesinin sebeplerinden birisi olarak babasının ölümünü – onun mülkü üzerindeki hisseyi ima ederek- göstermektedir; üstelik Moğolistanlı, güçlü bir emir olan Hamid Kereyit'in babasının da Taragay'ın bir arkadaşı olduğunu söyler⁴³.

Timur'un ilk yıllarındaki fakirliğini vurgulaması, onun, saltanat sürebilmek için atadan kalma meşru bir hakka sahip fakat fiili iktidarı kendi çabaları ile kazanmak zorunda kalmış olan diğer hanedan kurucularının kalıbına uymak isteğini yansıtabilir.

³⁷ Sultaniyeli Jean, s. 441, 447; İbn Arabşah, s. 2; Clavijo, s. 210

³⁸ Emir Hüseyin, s. 4.

³⁹ İbn Arabşah, s. 4; İbn Haldun, s. 37; *Mu'izz el-ensab*, s. 97a.

⁴⁰ İbn Arabşah, s. 2; Sultaniyeli Jean, s. 441-42; Clavijo, s.210-11.

⁴¹ İbn Arabşah, s. 6; Clavijo, s. 211-12; Mignanelli, s. 228; Resmî Timurlu yorumu için bkz. ZNS, I, s. 21-22.

⁴² İbn Haldun, s.47; Sultaniyeli Jean, s.447.

⁴³ ZNY, s. 35, 75.

Mesela Cengiz Han, bir Moğol han sülalesinden gelmekteydi lakin ailesi iktidarı birkaç nesil önce kaybetmiş, kendisini yetim bırakmış ve o da fakirlik içerisinde büyümüştü.

Ayrıca Timur ilahî lütf iddiasında da daha önceki göçebe hükümdarları izledi ve yükselişindeki mucizeviliği vurgulamak için de başlangıcının sadeliğini kullandı. Kendisinin bir hiç olduğunu ve başarısını Allah'ın iradesine borçlu olduğunu tekrar tekrar ifade etti. Hatta Arabşah'a göre o, ilahî desteğin kariyerinin ilk yıllarındaki en erken dönemlerin birinde; Sistan'da yarasını aldığı baskında başladığını belirtmektedir⁴⁴.

Demek ki Timur'un karanlıktan yükselişi ve olağanüstü askerî başarıları Allah'ın ona olan lütfunun bir göstergesi idi. Burada Timur doğrudan, başarıları kendilerine verilen ilahî lütfun göstergesi olan meşhur büyük Moğol hanları ve Cengiz Han ananesine kulak vermektedir. İslamî gelenek de aynı inancı içerdiğinden Timur bunu ifade ederken de sık sık İslamî sembolleri kullanıyordu. Mesela Sultan Berkuk ile mektuplaşmasında "Allah'ın istediği kişiye güç verdiğini" belirten bir Kur'an ayetinden alıntı yapmıştır⁴⁵.

İslamî şekillenmede açık olan Allah'ın desteği inancının altı, Gıyaseddin Ali Yezdi'nin *Ruzname*'sinin önsözünde kuvvetli bir şekilde çizilmektedir⁴⁶. Timur dinî ve siyasi hayatta nüfuzu olan şeyhlerin teveccühünü arayıp, başarılarının bazılarını onların aracılıklarına atfederek, onlardan yararlanmıştı⁴⁷. Gıyaseddin Ali bunu, Timur'un zaferlerinin sınırsız ordularından çok, maiyetindeki dinî şahısların iradesinden kaynaklandığını söyleyerek, daha dolaylı bir yolla ifade eder⁴⁸.

Ayrıca Timur kendisinin bazı tabiatüstü güçlere sahip olduğunu iddia etmiştir. İran kaynaklarında bunlar ihtiyatla ifade edilmiş ve bunlara bir İslamî yorum verilmiştir. Timur fırsat buldukça sufi liderleri, kendisinin ruhanî güçlerini kabul ve tasdik etmeleri için kullanmıştır⁴⁹. İbn Arabşah, Timur adına sufi Şeyh Seyyid Baraka tarafından gerçekleştirilen mucizeleri ve Timur'un büyük ammesinin, torunlarından birisinin, kendi döneminin efendisi olacağına gördüğü rüyasını kaydetmiştir⁵⁰.

Kendi yandaşlarına karşı, iddialarında daha az ılımlı olan Timur doğrudan tabiatüstü güçlere sahip olduğunu iddia etti ve bunu yaparken de İslamî gelenek içerisinde normal olan sınırın ötesine geçti. Sultaniyeli Jean'a göre Timur, kendisine görünen bir melek vasıtasıyla ilahî dünya ile temasa geçtiğini ve diğer insanların amillerini ve planlarını sezmede sıradışı bir güce sahip olduğunu öne sürmüştür. Hatta

⁴⁴ İbn Arabşah, s. 5; Sultaniyeli Jean, s. 447.

⁴⁵ Nava'i, s. 75.

⁴⁶ *Rûznâme*, s. 17-18, 23.

⁴⁷ Mesela bkz. İbn Arabşah, s. 5.

⁴⁸ *Rûznâme*, s. 23.

⁴⁹ Jean Aubin, "Comment Tamerlan prenait les villes", *Studia Islamica*, Cilt 19 (1963), s. 89; J. Aubin, ed., *Matériaux pour la biographie de Shâh Ni'matullah Walî Kermânî*, Tehran; Paris 1956, s. 15, 43.

⁵⁰ İbn Arabşah, s. 4, 14.

gökyüzünde ortaya çıkan bir merdiven ile cennete de yükselmiştir; burada Türk-Moğol şamanizminden açık bir alıntı vardır⁵¹.

Bu iddiaları ile o, Moğol şamanlarına ve tüm dinlerin din adamlarına saygı duyan ve kendisine de kahinlik lutfedildiğini iddia eden Cengiz Han'ı andırıyordu⁵². Aynı şekilde Timur, hareketlerini de daha önceki göçebe hükümdarlarına uyduruyordu. Fetihlerinin metodu ve ülkesini paylaşırması, ekseriya Cengiz Han'ın kariyerinin cereyanına çok benziyordu ve bu da büyük ihtimalle tesadüfî değil idi. Timur'un fetihleri sadece genişliği ve başarıları açısından değil, vahşet yönünden de -aynı zamanda seçimli ve tasarlanmış bir vahşet olarak- sıra dışı idi. Bu özellik oldukça ilginçtir, çünkü Timur'un fethettiği bölgelerin çok azı ona ve ordusuna yabancı, neredeyse hepsi Moğol İmparatorluğunun bir parçası ve anayurdu Maverainnehr gibi Türk-Moğol ve İran halklarının karışımının toprakları idi. Ayrıca Timur ticaret ve tarımın himayesi ile de yakından ilgileniyordu. Timur'u meşhur eden katliamları, göçebe ordusunun bağımsızca hareketleri sonucu meydana gelmiyordu, çünkü o askerleri üzerinde son derece sıkı bir kontrole sahipti.

Jean Aubin, Timur'un yıkıcılığının onun şahsî kabalığından ve muazzamlığa olan tutkusundan kaynaklandığını öne sürmüştür⁵³. Bunun daha pragmatik bir sebebi de olabilir; yani, Cengiz Han'ın fetihlerini hatırlatmak ve onun seviyesinde bir şahsî otorite mertebesine ulaşma isteği. Timur'un fetihlerinin mantığı ve metodolojisi de ilk Moğol istilasınıninkine benzemektedir. Hem Cengiz Han hem de Timur, şehirleri savaşmadan almak istemişler, teslim olmaları için de elçiler göndermişlerdir. Her ikisi de saldırıları için benzer haklı göstermeleri kullanmışlardır. Timur Suriye'ye saldırırken, Cengiz Han'ın Otrar'da yaptığı gibi elçilerinin öldürülmesini zikretmiştir. Ayrıca bu konuda, resmî tarihçisi Şamî, Timur'un seferini anlatırken Cengiz Han örneğini vererek net bir karşılaştırma yapmıştır⁵⁴. Timur Cengiz Han'ın yaptığı gibi, gönüllü olarak teslim olan şehirlerde kimseyi öldürmezken büyük miktarda fidye alıyor, ama teslim olmayan yada olduktan sonra isyan eden şehirlerde ise ordusuna yağma ve geniş çaplı sistematik bir katliam izni veriyor, sanatkarları da kendi hizmeti için yanında götürüyordu⁵⁵.

Bu, Orta Doğu'da ortaya çıkan ve ticaret ile tarımın değeri konusunda hassas olan bir fatih için umulmadık bir davranış idi; ama Timur için bu, kendisini Cengiz Han gibi son derece güçlü bir lider ve hanedan kurucusu olarak kanıtlayabilmek için gayet mantıklı ve etkili bir politika idi. Ülkesinin paylaşılmasında da Timur'un, Cengiz Han'ın politikasını hatırlatması da kesinlikle tasarlanmış bir durum idi. Çin'e olan nihai seferinden bir yıl önce (1403'de) ülkesini paylaştıran Timur, Cengiz Han gibi ülkesini

⁵¹ İbn Arabşah, s. 4-5; Sultaniyeli Jean, s. 447, 462-63. Ayrıca bkz. Aubin, "Comment", s. 88.

⁵² P. Ratchnevsky, *Cinggis-Khan, sein Leben und Werken*, Wiesbaden 1983, s. 140 (Cuzcanî'den).

⁵³ Aubin, "Comment", s. 121.

⁵⁴ ZNS, I, s. 221-22.

⁵⁵ Cengiz Han için bkz. Ratchnevsky, *Cinggis-Khan*, s. 118-19; Alaaddin Ata Melik Cuveynî, çev. J. A. Boyle, *The History of the World Conqueror*, Manchester 1958, s. 97-107, 117-122.

dört ana bölüme ayırdı. Bu bölümlerin her biri çocuklarının ailesi tarafından yönetilen valiliklerden oluşuyordu. Azerbaycan ve Irak'ı içeren Kuzey-Batı bölümü üçüncü oğlu Miranşah'a, merkezi İran bölgesini oğlu Ömer Şeyh'in çocuklarına, Kabil merkezli Güney-Doğu bölgesini en büyük oğlu Cihangir'e, Horasan ile Maverâünnehr'in Kuzey ve Doğu bölgelerini içeren Kuzey-Doğu topraklarını ise en küçük oğlu Şahruh ve çocuklarına verdi⁵⁶.

Timur bu hareketlerinde Cengiz Han ve diğer hanedan kurucularına özenirken, başşehirinin ve sarayının organizasyonunda da daha sonraki Moğol Hanlarının haşmetli ve daha karmaşık tarzlarını taklit etmiştir. Semerkand ve doğum yeri olan Şehr-i Sebz'deki binalar İlhanlı abidelerine, özellikle de Sultaniye'deki muazzam anıtkabir'e özenilerek, ama onlardan muazzam ölçek endişesi ile farklı olarak, yapılmıştır⁵⁷.

Sarayının protokolünde de Timur, Büyük Moğol Hanlarını takip etmiştir. Sarayının İspanyol elçisi Ruy Gonzales de Clavijo tarafından yapılan tasviri şaşırtıcı bir şekilde, Büyük Hanlar hakkındaki Avrupalılara ait daha önceki kayıtları hatırlatmaktadır⁵⁸. Ayrıca Timur'un sarayında en yüksek güç ve prestije Çağataylı Han'ın sahip olduğuna dair herhangi bir gösterge yoktur. Han sadece Timur'un saray adamları arasında yerini alırken, yüksek tahtta oturan ve saygı gören Timur idi⁵⁹.

Timur hükümdar konumunu ifade ederken hem Orta Doğu hem de Türk-Moğol sultanlık geleneklerini kullandı. Yalnız oturur ve yalnız yemek yer, kendi seçtiği ziyaretçi ve saray adamlarına yemeğinden parça verirdi ve sarayından yada ailesinden hiçkimse, izinsiz ona yaklaşamazdı⁶⁰. Şölenleri hem Moğol sarayının içki ayinlerini hem de İslam hükümdarları arasında olağan olan cömertlik ve hil'at bağışlamayı içermektedir⁶¹.

Timur bir hanedan kurucusu olarak çocukları ve torunlarına biraz şahsî prestij payı vermek zorunda idi. Bu sebepten dolayı onların gerçek güçlerini kısıtlamaya özen göstermekle beraber, onlara geniş bir maiyet ile göz alıcı ayrıcalıklar ve sorumluluklar verdi⁶². Yukarıda bahsedildiği gibi onlardan bir kaçını Cengizli eşler ile evlendirdi. Üstelik, özellikle de kariyerinin sonraki döneminde, onlardan çoğuna daha önceki Türk-Moğol hanlarının isimlerini verdi⁶³.

Suriye'yi fethinden sonra Bayezid'e gönderdiği mektupta Muhammed Sultan'ı Batı İran'ın idaresine atadığını bildiriyor ve onun taraftarının çokluğunu ve maiyetinin

⁵⁶ Beatrice F. Manz, "Politics and Control under Tamerlane", Doktora Tezi, Harvard Üniversitesi 1983; s. 213-214.

⁵⁷ Sheila Blair, "The Mongol Capital of Sultaniyya 'The Imperial'," İran, Cilt 24 (1986), s. 147.

⁵⁸ Aubin, "Comment", s. 86-87; Clavijo, s. 218, 231, 245, 254, 268.

⁵⁹ Fischel, *İbn Khaldun*, s. 31,37.

⁶⁰ Sultaniyeli Jean, s. 452-453.

⁶¹ Clavijo, s. 230-232.

⁶² Sultaniyeli Jean, s. 446; Clavijo, s. 254.

⁶³ Woods, "Genealogy", s. 25-26.

zenginliğini tarif ediyordu⁶⁴. 1404 yılında ki Büyük Kurultay'ında yabancı elçilerden, torunu Pir Muhammed'in -ki onu en sonunda kendisine halef olarak atadı- önünde saygı ile eğilmelerini istedi⁶⁵. Bu davranış, Han konumuna ulaşmak için gösterdiği en az derecedeki ilgi ile çelişmektedir. İkinci Han, Sultan Mahmud, öldüğünde de ona bir halef atama endişesine kapılmadan sadece kendi adına yönetmeye devam etti.

Timur şahsî hükümdarlığına tam ifadesini 1404'de ki Büyük Kurultay'ında verdi. İşte o zaman kukla hanın devamına izin vermeyerek, iktidarı ve sadakati paylaşma rolünden vazgeçti. Orada yabancı elçiler, ele geçirilen esirler ile kendi taraftarlarından oluşan ve takdir edici bir seyirci huzurunda Timur, zenginliği ve gücünün genişliğini gösterdi. O, seferlerinden elde edilen ganimetler, ithal sanatkarların eserleri ve uzak mesafeli dış ticaretinin ürünleri ile çevrelenmiş dev bir çadır şehrinin tam ortasında tahta oturmuştu. Sanatlarını teşhir etsinler diye halka tanıtılan Semerkand'lı ustalar ve Hindistan'dan getirdiği filler, şölenlerindeki ana cazibeyi oluşturuyordu⁶⁶. İşte o zaman, kendisinin en uç noktaya ulaşan ve en hırslı olan seferini planladı. Bu sefer, önceki Moğol İmparatorluğunun büyük bir parçası olan ve hâlâ kendisinin hakimiyeti altına girmemiş olan tek bölgeyi elinde tutan Ming İmparatorunun ülkesine karşı idi. Timur fetihlerinin sınırlarını aşan herhangi bir gerçek hakimiyet iddiasında bulunmamış olmasına rağmen Clavijo'yu kabulünde "Oğlum, İspanya Kralı" lafını zikrederek, önceki Moğol Hanlarının evrensel iddialarını tekrarlamıştır⁶⁷. Aynı zamanda kendisinden haraç talep etme küstahlığını gösteren Çin İmparatorunun elçisini de alenen aşağılamıştır⁶⁸.

SONUÇ

Hem İslamî hem de Türk Moğol idarî geleneklerinin mirasçısı olarak Timur, zengin meşruiyet kaynaklarına sahipti, fakat yine de hakimiyet iddialarında birçok kısıtlamanın zararını gördü. Onun, meşruiyet kavramlarını ihlâl etmeden bu iki gelenekten tam manası ile faydalanabilme yeteneği, kariyerinin tamamına damgasını vuracak olan olağanüstü bir siyasî yetenek ve fırsatçılığı ortaya koymaktadır.

Timur, emellerinin her biri için, farklı sembol seviyesi kullanarak ve, sık sık, farklı muhabata hitab ederek ayrı ayrı iddialar ileri sürdü. Timur'un emellerinden ilki ve en esaslısı Çağatay Ulusu'nu yönetmektir. Timur bu konuda, daha önce bölgeyi yöneten kumandanlar tarafından kullanılan hazır meşrulaştırma prensiplerine sahipti. O, Cengizli olmayan birisi olarak, bir kukla han vasıtasıyla saltanatını sürdürdü ve iktidarının meşruiyetini, kendisine Çağatay hanedanının destekçisi süsü vererek sağladı. Şahsî prestiji de Cengiz hanedanı ile olan ilişkisinden ileri geliyordu. Yani, Cengizli bir eş ile evli ve bunun tabii sonucu olarak da *Küregen* (Güvey) ünvanına sahip idi. Ayrıca atası Karaçar Barlas'tan da kendisine Çağatay Hanlığında özel bir konumun miras kaldığını iddia ediyordu. Tüm bunlar hem Orta Doğu'daki Moğol hakimiyetinin yazılı

⁶⁴ Nava'i, s. 122.

⁶⁵ Clavijo, s. 254.

⁶⁶ Clavijo, s. 248-49, 262-69.

⁶⁷ Clavijo, s. 221.

⁶⁸ Clavijo, s. 222-23.

geleneklerine hem de İnan-İslam hanedan meşruiyeti fikirlerine de uyan, nisbeten makul iddialar idi ve farklı yollar ile ifade edilmişlerdi. Bunlar Timur'un yazışma ve konuşmalarında bulunabilir fakat bunların eksiksiz ve özenle hazırlanmış şekillerini en resmî kaynaklarda, yani hanedan tarihlerinde bulabiliriz. Bu da herkes tarafından kabul edilebilecek ve gelecek nesillere ulaşabilecek bir meşrulaştırma idi.

Timur fetihlerini haklı gösterme teşebbüsünde, miras almış olduğu iki büyük dünya nizamı olan İslamî ve Cengizli dünya düzenlerini kullanabilmek için Çağatay hanedanı sınırlarını aşmak zorunda idi. Timur ve saray tarihçileri hanedan tarihlerinde ve diplomatik yazışmalarda, onun, seferlerini İslamî düzeni kafirlerden yada İslam dünyasındaki mürtedi ve sapkınlardan korumak amacıyla düzenlendiğini takdim ederler. Cengizli geleneği de Timur'un yayılcı politikası için bir meşruiyet sağlamıştır. Burada o, Çağatay Hanlığını aşan, Cengiz Han tarafından kurulan dünya düzeninin yeniden yapılandırılması iddiasında bulunmuştur. Bunu yaparken Timur, Orta Doğu'da geçerli olan, Moğol tarihinin Tuluy yanlısı yorumu ile ters düştü ve Çağatay'ın mirası için hak iddia ederek de Moğol tarihi üzerine kurulu olan tüm otoriteleri ihlâl etti. Bu iddialar, büyük ihtimalle de bu yüzden, diplomatik yazışmalarda resmî tarihlere göre -ki bu resmî tarihlerde bunlar çağdaş tarihçiler ve gelecek nesillerce yeniden gözden geçirme ve karşılaştırma konusu olabiliyordu- daha yaygın olarak yer almaktadır.

Her iki meşrulaştırma sistemi de Timur için ciddi bir kusura sahip idiler: Bunlar Timur'u ve neslini, üyesi olmadıkları bir hükümdar sülalesinin koruyucusu ve teşvikçisi olarak ikinci bir plana indiriyorlardı. Timur'un döneminde bu, Cengiz Han soyundan gelmeyen birisi için hükümdar yetkisini kullanmanın kanunen kabul edilebilir tek yolu idi ama dünyayı fethetmek isteyen ve bunu büyük ölçüde de başaran birisinin hırsını karşılayabilecek bir sistem değil idi.

Timur, gerçek prestijinin ifadesini bulmada ve kendisini Cengiz Han ile geçmişteki diğer büyük göçebe liderler seviyesinde bir fatih ve hanedan kurucusu olarak göstermede başarılı oldu. Bunu doğrudan resmî literatürde başaramayacağı için hakimiyetinin yasal meşrulaştırmasını, kendisinin diplomatik yazışmaları ve kendisi için yazılan hanedan tarihleri yansıtmak zorunda idi. Bundan dolayı o, hükümdar imajını daha doğrudan ve meşru olmayan bir yolla, yani kariyerinin ilk yıllarını ve şahsi gücünü, kendisinin takdim ettiği gibi konuşma ve hareketleri ile yükseltmek istedi. Bu kaynaklarda, Timur'un tasvirini, bürokratik ve tarihî kaynaklarda resmî olarak sunulandan tamamen farklı olan bir vurgu ile buluruz. İnan kaynaklarında değinilmeyen Timur'un gençliğindeki eşkıyalık kariyeri burada vurgulanmaktadır. Fakirliği, nisbî arkadaşsızlığı ve kanunsuzluğunun hepsi onun diğer göçebe fatihlere benzerliğini ve başarılarının büyüklüğünü ifade etmek için yüceltilmektedir. Davranışlarında da Timur, diğer hanedan kurucularını taklit etmiş, özellikle de Cengiz Han'ın fetih ve iktidarı paylaşırma metaodlarını aynen uygulamıştır. Son olarak saray protokolü ve imparatorluk payitahtının düzenlenmesinde de daha önceki hükümdar sülaleslerinin tarzını benimsemiş ve burada kukla hanı değil, kendisini sahnenin tam ortasına koymuştur.

Sonuç olarak denilebilir ki Timur'un prestijini ve yeteneklerini gerçeğe en yakın biçimde yansıtan ve ölümünden sonra devam ederek onu İslam ve Türk-Moğol dünyasında yüzyıllar boyu bir karizma ve meşruiyet kaynağı yapan şey işte bu son imajdır.